

HACSI LAJOS

HALLGATÓI VÉLEMÉNYEK POLITIKAI RENDSZERÜNK REFORMJÁRÓL 1987--1989

RESÜMEE: (*Stellungnahmen unserer Studenten über die Reform unseres politischen Systems. 1987-1989*) Die Studie untersucht Stellungnahmen von Studenten des dritten Studienjahres zum Übergang vom Einparteien zum Mehrparteiensystem. Die Untersuchung, die in den letzten 3 Jahren durchgeführt wurde, sollte über den Unterricht hinausgehende Kenntnisse bezüglich der politischen Einstellung und Kultur der Studenten liefern.

Die Studie versucht auch die Frage zu beantworten, inwieweit die jetzigen Reformprozesse in unserem Land das politische Verhalten der Studenten beeinflussen. Die statistischen Ermittlungen erfassen nicht die gesamte Hörschaft an der Pädagogischen Hochschule in Eger und mögen deshalb nur als eine Vorstudie zu einer später erfolgenden repräsentativen Umfrage betrachtet werden.

Több mint két éve foglalkoztat a főiskolai hallgatók politikáról, politikai rendszerükről alkotott véleménye. 1987 óta kísérem figyelemmel véleményalkotásuk változásait az egypártrendszerből a többpártrendszerbe történő átmenetről.

Sok minden történt eme pár év alatt Magyarországon és a környező országokban. Az első kérdéseket még 1987 őszén és 1988 tavaszán tettem fel hallgatóimnak. Ekkor még kérdőív készítése szóba sem jöhetett, hiszen még előtte voltunk az MSZMP 1988 májusi pártértekezletének. Igaz, 1987 szeptemberében Lakiteleken megalakult a Magyar Demokrata Fórum, és 1988 elejétől sorra jelentek meg a független, demokratikus szervezetek. A következő anyaggyűjtésre 1988 végén került sor, akkor, amikor újra megszerveződtek a történelmi politikai pártok is. Végül a negyedik, immár nyomtatott kérdőívvel végzett mintavétel 1989 decemberében történt, az október 6. és 9. között megtartott MSZMP--MSZP kongresszus és a november 26-i népszavazás után.

A fent említett dátumok fontos mérföldkövei a diktatórikus szocializmusból a pluralista demokráciába történő békés átmenetnek, ezért ezeket mindenképpen össze kell vetni a mintavételek időpontjával, hogy megérthessük a hallgatói álláspontok indítékait és a változások okait. A reformfolyamattal párhuzamosan megváltozott a politikai rendszerrel foglalkozó társadalomelméleti tantárgy is. A tudományos szocializmus oktatása főiskolánkon fokozatosan megszűnt, szerepét előbb a

politikatudományi speciálkollégium, helyét pedig a politikaelmélet c. tantárgy vette át. Nyilvánvalóan ezt a tényt sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

Vizsgálódásaim célja az volt, hogy oktatói munkám szűk kereteit kitágítva behatóbb ismereteket szerezzek hallgatóim politikai beállítódásáról, politikai kultúrájáról, nyomon követve, s természetesen alakítva is politikai szocializációjukat. Kíváncsi voltam politikai attitűdjük rejtettebb okaira, s arra, hogy a hazánkban zajló reformfolyamat mennyire befolyásolja politikai magatartásukat.

A tapasztalataimról készített összehasonlító elemzés közreadása előtt még egy megjegyzés. A felmérések nem reprezentálhatják az egri tanárképző főiskola hallgatóságát. Nem, mert évről évre csak harmadéves, ill. negyedéves hallgatóim (általában 60–60 fő) körében végezhettem vizsgálódásokat. Ezért munkámat tekintsék előtanulmánynak egy majdani reprezentatív felméréshez.

Kezdetben, még az egypártrendszer viszonyai között, egyik fő kérdésem az volt, hogyan vélekednek hallgatóim az *MSZMP vezető szerepéről*. 1987 őszén harmadéves hallgatóimnak több mint a fele (55 százaléka) úgy nyilatkozott, hogy társadalmunk nem ismeri el a párt vezető szerepét, és csak kisebbség vélté ennek az ellenkezőjét. 1988 tavaszán a negyedéves politológiai speciálkollégiumra járó (főként humánszakos) hallgatóim általában elismertnek vették ezt a vezető szerepet, bár az elismerést csak "formálisnak", "kényszerűnek", "kétségesnek" tekintették. 1988 végén a megkérdezettek 65 százaléka kérdőjelezte meg az MSZMP vezető szerepét, 18 százaléka elismerte, a többiek ebben a kérdésben nem nyilvánítottak véleményt.

A párt vezető szerepének érvényesülési módjáról erősen megosztottan vélekedtek. A két szélső pólus között (nem érvényesül, ill. operatív irányítás dominál) legtöbben a közvetett és a közvetlen módon kifejeződő érvényesülést jelölték meg, negyedrészüik pedig úgy ítélte meg, hogy *eszmei-politikai síkon* érvényesül a párt vezető szerepe. 1988 végén az arány: 53 százaléka a direkt, 47 százaléka az indirekt irányítást jelölte meg.

Mivel 1987–88-ban tapasztalataik a parlamenti választások többes jelölésével kapcsolatban vegyesek vagy hiányosak voltak, elégedetlenségüket fogalmazták meg a választási rendszer korszerűsítésének addigi eredményével. Előítéletükből kiindulva többen nem is vettek részt a választási gyűlésen vagy a szavazáson. Álláspontjuk szerint növelni kell a közvetlen demokrácia fórumait, a képviselői formáját pedig ellenőrzötté és hatékony érdekképviselővé szükséges változtatni.

Az utolsó kérdés, amelyet még az egypártrendszer körülményei között tettem fel, a politikai intézményrendszer szerkezetének megváltoztatására vonatkozott. Abban

nem volt vita köztük, hogy az egypártrendszer változatlan formában (sztálinista modellként) nem maradhat fenn. Alternatívaként nem javasolták a kétpárti, politikai váltógazdálkodást sem. Kezdetben még érthető módon óvatosan nyilatkoztak: többnyire az egypártrendszer fennmaradása mellett a parlamentnek vagy a szakszervezeteknek, ill. a népfrontnak szántak ellensúly szerepet, de egyharmaduk már ekkor is elvetette az egypártrendszert. 1988 végén viszont a kérdezettek 94 százaléka csak a többpártrendszerben látta a demokratikus érdekérvényesítés garanciát.¹

Az első kérdéskör, melyet minden alkalommal értékeltem, a hatalomra vonatkozott.² 1987-ben a megkérdezett harmadéves reálszakos hallgatók fele vélte úgy, hogy nálunk össznépi hatalom érvényesül, negyedrészüik proletárdiktatúrának minősítette a hatalom jellegét, másik negyede szerint egyikről sem beszélhetünk. Más volt az arány 1988 elején a negyedéves hallgatóknál. Nagyrészüik az "MSZMP, a párt", "a pártarisztokrácia" egy "szűk politikus réteg", a "bürokratikus pártapparátus" hatalmáról -- szakszerűbb kifejezéssel élve pártállamról, bürokratikus párturalomról -- szólt, s csak elenyésző részük vallotta az össznépi hatalom, még kevesebb a munkásosztály hatalmának meglétét.

I. táblázat

A válaszok megoszlása

	1988 végén	1989 végén
1. a munkásosztály hatalma	6 %	--
2. össznépi hatalom	--	5 %
3. egyéb, mégpedig:	76 %	37 %
4. nem tudja megválaszolni	18 %	58 %

1988 végén is egyértelmű az eltolódás az *egyéb, mégpedig* a fenti kifejezésekkel jellemzett hatalom irányába, míg egy évvel később, eredendően az átmenet képlékenységeből következően, a megkérdezettek több mint a fele nem tudta a kérdést megválaszolni.

Az 1987/88-as tanévben a hallgatók úgy vélték, hogy a monopolisztikus hatalomgyakorlás túlsúlya a jellemző, de jelen vannak a hegemonisztikus hatalomgyakorlásra utaló vonások is.³

2. táblázat

A válaszok megoszlása		
	1988 végén	1989 végén
1. monopolisztikus	35 %	3 %
2. hegemonisztikus	--	5 %
3. a kettő kombinációja	41 %	30 %
4. a monopolisztikus túlsúlya	24 %	39 %
5. a hegemonisztikus túlsúlya	--	16 %
6. nem tudja eldönteni	--	7 %

1989 decemberére kitapintható az a tendencia, hogy a tisztán monopolisztikus, diktatórikus hatalomgyakorlás minősítés visszaszorult, de a megkérdezettek nagy százaléka még mindig nem érzékelt igazi áttörést a demokratikus hatalomgyakorlás irányába.

1988 és 1989 végén már a *magyarországi válság* megítélésére vonatkozó kérdést is tettem fel. *1988-ban* a válaszadók *94 százaléka a gazdasági*, 6 százaléka az átfogó társadalmi (totális rendszerválság), *1989-ben* 25 százalékuk a gazdasági, 75 százalékuk *a totális rendszerválságra voksolt.*⁴

Megítélésük szerint a *pluralizmus 1988 végén leginkább a gazdaságban (59 %), 1989-ben a politikában (75 %) volt érzékelhető.*⁵

Arra a kérdésre, hogy *miben van közmegegyezés Magyarországon 1988 végén* általános vélemény volt, hogy a politikai rendszer reformjának folytatásában; *a konszenzus hiányát* ennek a reformfolyamatnak a milyenségében, ütemében, részletkérdéseiben látták. 1989 decemberében a válaszadókat már befolyásolta a novemberi népszavazás eredménye. Így ennek megfelelően ők is úgy ítélték meg, hogy közmegegyezés van: a munkásörtség felosztatásában, az MSZMP vagyonának elszámoltatásában és a pártok kivonulásában a munkahelyekről. Nincs konszenzus a köztársasági elnök megválasztásának időpontjában és módjában. Ezen túlmenően számos témát felsoroltak. *Közmegegyezés van:* a rendszerváltozás, a parlamenti demokrácia, a békés átmenet igenlésében; a gazdasági válságból való kilábalás a tőkés országok segítségével, a KGST-ből való kilépés; a szovjet csapatok teljes kivonása, a Varsói Szerződésből való kilépés, a hadsereg leépítése kérdéskörében, valamint a romániai magyarok ügyében. *Nincs konszenzus:* Bős--Nagymaros megítélésében, az 1945 utáni magyarországi történelmi fordulópontok értékelésében, az országot válságba juttató vezetők felelősségrevonásának megítélésében, a népszavazás és a köztársasági elnök személyének kérdéskörében.⁶

Érdekes és tanulságos a hallgatók ítéletalkotása az állampolgári jogok megvalósulásáról. Az alkotmány által deklarált emberi jogok tényleges garanciáit az alábbi sorrendben látják *legkevésbé biztosítottak*: (Lásd a 2. sz. mellékletben szereplő 3. sz. táblázatot!)⁷

A legszembetűnőbb változás 1989 végére -- még az alkotmánymódosítást figyelembevéve is --, hogy az addig "listavezető" szólásszabadság, sajtószabadság, ill. gyülekezési szabadság lecsúszott a 7., ill. a 10. helyre. Ez örvendetes jelenség, ugyanakkor aggasztó, hogy a növekvő léthibonytalanság miatt az első helyre került az öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz való jog; második, ill. negyedik helyre -- valószínűleg a közbiztonság romlása következtében -- a személyi szabadság és sérthetetlenség, ill. az élet, a testi épség és az egészség védelmének joga. Feltűnő még a törvény előtti egyenlőség 10. helyről a 3. helyre történő előrelépése. A leginkább garantált és megvalósulni látszó jogok a hallgatók szerint *1987-ben*: a munkához és a művelődéshez való jog, *1988-ban*: a nemzetiségek egyenjogúsága, *1989-ben*: a nők és a férfiak egyenlő jogi, ill. a vallás szabad gyakorlásának a joga.

Kíváncsi voltam hallgatóim politikai értékorientációjára, értékválasztására is. Ennek megállapítására egy politikai értékpár sort állítottam össze.⁸ Ennek alapján a legfontosabbnak tartott politikai értékek a következők voltak:

4. táblázat

Gyakorisági táblázat

1988 végén	1989 végén
1. béke--háború	1. béke--háború
2. demokrácia--diktatúra	2. szabadság--elnyomás
3. egyenlőség--egyenlőtlenség	3. humanizmus--embertelenség

Mind a négy mintavételkor tudakoltam a hallgatók véleményét az *állami-politikai döntéshozatal nyilvánosságáról, az erről szóló tájékoztatásról*. Az eredményt az alábbi táblázat mutatja:⁹

5. táblázat

	1987	1988 eleje	1988 vége	1989 vége
elégedetlen vagyok vele	28 %	21 %	41 %	35 %
elégedett vagyok vele	2 %	5 %	18 %	7 %

elfogadhatónak tar-

tom	70 %	74 %	41 %	54 %
nincs véleményem	--	--	--	4 %

Arra a kérdésre: *"Elégedett-e a politikai rendszer eddigi reformjával?"*, a következőképpen válaszoltak:¹⁰

6. táblázat

	1987	1988 eleje	1988 vége	1989 vége
elégedetlen vagyok	39 %	74 %	100 %	46 %
elfogadhatónak tartom	57 %	26 %	--	49 %
elégedett vagyok	2 %	--	--	4 %
nem válaszolt	2 %	--	--	1 %

A módosítás előtti alkotmányunkat a megkérdezett hallgatóim közül 1987-ben 32 százalék, 1988 tavaszán 79 százalék, 1988 végén 94 százalék kívánta megváltoztatni. Az értékeléskor kiderült, hogy 1989 végén a kérdezettek 77 százaléka nem ismerte az új módosított alkotmányt.¹¹ Az igennel válaszoló 23 százaléknak a 69 százaléka szükségesnek tartja a további változtatást, 31 százaléka pedig nem. A módosító javaslatok közül kiemelendő, hogy a köztársasági elnököt népszavazással választhassa meg az ország, valamint állandóbb, hosszabb távra szóló alkotmányt szeretnének.

A politikai rendszer további reformjára a megkérdezettek fele nyújtott be javaslatot 1989 végén.¹² Sajnos ennek az ötven százaléka értékelhetetlen volt. Elgondolkodtató a hallgatók ilyen nagy fokú közömbössége, érdektelensége a politikai változtatások iránt. A javaslatok radikálisabb változásokat, mielőbbi többpárti választásokat, ezt követően koalíciós kormányt, köztársasági elnökválasztást szorgalmaznak. Nagyarányú fiatalítást szeretnének a vezetésben, akik körében kizárólag csak a szakértelem szelektáljon.

Fontos társadalmi, politikai kérdések eldöntésekor 1987-ben a megkérdezettek 68 százaléka, 1988 tavaszán 74 százaléka, 1988 végén 88 százaléka, 1989 végén 93 százaléka *helyeselné a népszavazást*.¹³ Ez egyértelműen növekvő tendencia. Népszavazás kiírását szeretnék pl.: a természeti környezetre veszélyt jelentő beruházások, nemzetközi szerződések megkötése és felbontása, gazdasági és katonai szövetségekbe való be- ill. kilépés esetén, a köztársasági elnök megválasztásakor és az ország címerének eldöntésekor.

Harmadéves hallgatóim (57 fő) háromnegyede vett részt az első népszavazáson. A távolmaradók 21 százaléka politikai, 79 százaléka nem politikai okból maradt távol.¹⁴ Ezt a népszavazást kísérő politikai kampány miatt kellett tisztázni. A Magyar

Köztársaság elnökét háromnegyedük népszavazással, egynegyedük az országgyűlés által tartaná helyesnek megválasztani.¹⁵

A Magyar Köztársaság címerére a következőképpen voksoltak:

7. táblázat

	1988 végén	1989 végén
Kossuth-címer	65 %	37 %
koronás kiscímer	18 %	53 %
egyéb, mégpedig	17 %	7 %
nem válaszolt	--	3 %

Az egyébhez általában a jelenleg érvényben lévő írták. Egy év leforgása alatt a Kossuth-címer helyébe a koronás kiscímer lépett.¹⁶

1989 végén a létező kb. ötven politikai pártból és szervezetből a hallgatók huszonkettőt ismertek, a következő százalékos megoszlásban:¹⁷

8. táblázat

Gyakoriság a rangsortól függetlenül:

	fő	%
1. Magyar Demokrata Fórum	53	92,9 %
2. Fiatal Demokraták Szövetsége	53	92,9 %
3. Magyar Szocialista Párt	51	89,4 %
4. Magyarországi Szociáldemokrata Párt	44	77,1 %
5. Szabad Demokraták Szövetsége	43	75,4 %
6. Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt	39	68,4 %
7. Magyar Szocialista Munkáspárt	22	38,6 %
8. Magyarországi Zöld Párt	18	31,6 %
9. Demokratikus Magyar Ifjúsági Szövetség	18	31,6 %
10. Kereszténydemokrata Néppárt	15	26,3 %
11. Münnich Ferenc Társaság	13	22,8 %
12. Magyar Nemzeti Párt	12	21,0 %
13. Magyar Október Párt	11	19,2 %
14. Kádár János Társaság	7	12,5 %
15. Magyar Radikális Párt	6	10,5 %

16. Bajcsy-Zsilinszky Társaság	5	8,8 %
17. Magyar Kommunista Párt	4	7,0 %
18. Hazafias Népfront	3	5,3 %
19. Független Szociáldemokrata Párt	2	3,5 %
20. Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja	1	1,7 %
21. Recski Szövetség	1	1,7 %
22. Heves Megyei Ifjúsági Szövetség	1	1,7 %

Ami a pártok pozitív és negatív megítélésének rangsorát illeti, az egyiket az MDF, a másikat az MSZP vezeti. A FIDESZ mindkét oszlopban előkelő helyen áll, természetesen ellenkező előjellel. Tekintve, hogy itt olyan korosztályról van szó, amely a FIDESZ természetes bázisát jelenti, ez a tény érdekes adalék, amely a főiskolás fiatalok erőteljes megoszlását mutatja a FIDESZ elfogadásában, ill. elutasításában.¹⁸

9. táblázat

Sorrend a rangsorolás alapján

Pozitív sorrend		Negatív sorrend	
1. MDF	35,0 %	1. MSZP	29,8 %
2. SZDSZ	26,3 %	2. FIDESZ	21,0 %
3. FIDESZ	24,5 %	3. MSZMP	19,2 %
4. Magyarországi Zöld Párt	21,0 %	4. MDF	
5. FKGP	15,7 %	Münnich F. T.	14,0 %
6. MSZDP	10,5 %	5. MSZDP, FKGP	12,5 %
7. MSZP	5,3 %	6. SZDSZ, DEMISZ	10,5 %
8. MOP	3,5 %	7. MOP	5,3 %
9. KDNP	1,7 %	8. KDNP, Kádár János társaság, MRP	3,5 %
		9. Bajcsy-Zs. T., MKP, HNF, HEMISZ	1,7 %

A kérdőív utolsó három kérdése az intézményi (főiskolai) demokrácia minősítésére vonatkozott.¹⁹ A tizennyolcas kérdés értékelésénél nem volt semmi viszonyítási alapom, itt a harmadéves hallgatók csak saját korábbi tapasztalataikkal vethették össze a mai állapotokat. Véleményük az intézményi demokrácia 1987--89 között az egri tanárképző főiskolán végbement fejlődésről eléggé elmarasztaló.

Mindössze 5 százalékuk tapasztalt *jelentős* változást, 58 százalékuk *jelentéktelen*, 38 százalékuk *nem tapasztalt fejlődést*, 2 százalékuk nem válaszolt erre a kérdésre.

Az utolsó két kérdéshez viszont van egy korábbi viszonyítási alap, mert ez megegyezik Dr. Kiripolszky Mária kolléganóm 6--7 éve végzett felmérésének feladataival.²⁰

10. táblázat

	Részvétel az intézményi demokráciában			
	lényeges kérdésekben		lényegtelen kérdésekben	
	1983-ban	1989-ben	1983-ban	1989-ben
folyamatos	24,2 %	7 %	20,3 %	12,5 %
esetleges	34,4 %	35 %	47,7 %	47,3 %
ritka	24,2 %	42 %	16,4 %	36,8 %
nincs lehetőség	3,9 %	12 %	0,8 %	--
nem válaszolt	13,3 %	4 %	14,8 %	3,4 %

A folyamatos részvétel 1989 végére visszaesett, az esetleges és a ritka dominál a válaszokban.²¹

A huszadik feladattal azokra a fórumokra és intézményekre kérdeztem rá, amelyek biztosítják a hallgatók aktív részvételét az intézményi demokráciában. A kérdezettek megerősítették az előző kérdésre adott negatív reagálásukat. Mindössze kilenc fórumot soroltak fel, ez lényegesen kevesebb, mint amennyit az 1983 előtt megkérdezett hallgatók elismertek.²²

11. táblázat

Gyakorisági táblázat

1. Főiskolai tanács	22
2. DJB	19
3. Ifjúsági parlament	9
4. Tanszéki értekezlet	9
5. Hallgatói szavazás (névválasztás)	6
6. A tanárok jellemzése, véleményezése	3
7. Kollégiumi diáktanács	1
8-9. Különböző létező és nem létező fórum	1-1
Nincsenek ilyenek; nem tud felsorolni	22

A hallgatók 38 százaléka negatív attitűddel válaszolt. Véleményük szerint ilyenek nincsenek is, ill. beszélgetésekben megerősítették, hogy a létezők nem jelentenek intézményes garanciákat.

Összegzés, következtetések: Ismételten előrebocsátva, hogy ez nem egy reprezentatív felmérés, csak annak előkészítése volt, ezért az egri tanárképző főiskola egész hallgatóságára vonatkoztatva meszemenő következtetéseket nem lehet levonni. Ennek ellenére mégis megkockáztatok néhány következtetést a harmad- és negyedéves hallgatókkal kapcsolatban.

Hallgatóim -- 1989-ben III. évf. magyar--történelem, történelem--ének-zene, földrajz--biológia, biológia--testnevelés szakosok -- igen vékony szeletét (3,56 %-át) adják a főiskolai hallgatóságnak. Igazából értékelhető eredményt azonban sok kérdésben csak a két felső évfolyam hallgatóitól várhatunk. (Egyébként a megkérdezettek a harmadévesek 15,7 százalékát, az évfolyamoknak 16,6 százalékát jelentik.) Tapasztalataim ugyanis azt bizonyítják, hogy számos politikaelméleti alapkategóriával még ők sincsenek tisztában.²³ Különbség van a politológiát nem hallgató, ill. hallgató harmadévesek és a negyedéves speciálkollégiumra járt hallgatók között. Nyilvánvalóan az utóbbiak fogékonyabbak, érzékenyebbek a politikai változásokra, mint azok, akik egyáltalán nem, vagy csak "kényszerből" tanulják a politológiai ismereteket. Másként alakul a főiskolán politikai szocializációjuk, így fejlettebb a politikai kultúrájuk is. Ezt a tényt majd az egész főiskolai hallgatóságra (esetleg más főiskolákra is) vonatkozó reprezentatív felmérés alapjául szolgáló minta összeállításakor figyelembe kell venni. Módszertani, pontosítani kell a kérdőívet is.

Az természetes, hogy az egymást követő évfolyamok véleménye sok tekintetben eltért egymástól, de egy évfolyamon belül szakok szerint is erősen megosztottak politikai rendszerünk reformjának megítélésében. A történelemszakosok mindig radikálisabb álláspontot képviseltek. A különbségek több témában is érzékelhetők voltak. Anélkül, hogy ismételten felsorolnám a részkövetkeztetéseket, megállapítható, hogy az egymást követő évfolyamok hallgatói fokozatosan radikalizálódtak, *egyértelművé vált körükben is az egypártrendszer elvetése, a többpártrendszerű jogállam igénylése.* A napi, konkrét politikai kérdésekben azonban ők is ugyanúgy megosztottak, mint társadalmunk egésze.

Helyi, főiskolai vonatkozásban mindenképpen figyelmeztető tény, hogy az országos reformok általuk lassúnak ítélt üteme mellett, *az intézményi demokrácia és önkormányzat fejlődését is -- összevetve a két-három évvel korábbi tapasztalataikkal -- keveslik, nem vagy alig érzékelik.*

Utrószó: A kötet hosszú nyomdai átfutási idejét kihasználva -- amely tanulmányom szempontjából kifejezetten hátrányos -- szeretnék néhány kiegészítő megjegyzést tenni.

A dolgozat elkészítése és leadása -- 1990 januárja -- óta felgyorsult a bevezetőben vázolt rendszerváltás folyamata. Tavasszal a szabad választások után létrejött a többpártrendszerű parlament, majd megalakult a koalíciós kormány. A nyári népszavazás "döntése" nyomán az országgyűlés megválasztotta a köztársaság elnökét; a Magyar Köztársaság hivatalos címere a koronás kiscímer lett. A kézirat nyomdába adásával majdnem egy időben, szeptember 30-án az ország lakossága megválasztja a helyi önkormányzatokat, s ezzel gyakorlatilag lezárul a pártállamból a pluralista demokráciába vezető békés politikai átmenet.

Mindezek a történések látványosan szembeszíthetők a hallgatók véleményeivel. Van, amit megerősítenek, van amire élesen rációlnak. Ennek ismeretében döntsék el Önök e felmérés hasznosságát és az elemzés során levont következtetések megalapozottságát és időállóságát!

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

KÉRDŐÍV

Vélemény politikai rendszerünk reformjáról

1. Férfi hallgató
Évfolyam:2. Nő hallgató
Szakpár:

1. Milyen hatalom érvényesül Magyarországon?

(Kérem, hogy csak egy válasz sorszámát karikázza be!)

1. a munkásosztály hatalma	3. egyéb, mégpedig:
2. össznépi hatalom	4. nem tudja megválaszolni

2. Véleménye szerint a hatalomgyakorlás mely típusa jellemző Magyarországon?

1. monopolisztikus	4. a monopolisztikus túlsúlya
2. hegemonisztikus	5. a hegemonisztikus túlsúlya
3. a kettő kombinációja	6. nem tudja eldönteni

3. Megítélése szerint milyen válság van ma Magyarországon?

1. gazdasági	4. átfogó társadalmi
2. politikai	(totális rendszerválság)
3. legitimációs	5. egyik sem

4. Melyik területen érezhető legerőteljesebben a pluralizmus?

1. gazdaság	4. politika
2. társadalom	5. egyéb, mégpedig:
3. ideológia	6. egyiken sem

5. Milyen kérdésekben van ma konszenzus Magyarországon?

6. Milyen fő kérdésekben nincs? (Sorolja fel!)

7. Az állampolgári jogok közül melyek azok, amelyeknek a garanciáit a legkevésbé látja biztosítottak? (Számozással rangsoroljon, a legkevésbé garantált kapja az 1-es sorszámot!)

- a munkához való jog
- a pihenéshez való jog
- az élet, a testi épség és az egészség védelmének joga
- öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz való jog
- a művelődéshez való jog
- a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadsága
- a törvény előtti egyenlőség
- a nemzetiségek egyenjogúsága
- a nők és férfiak egyenlő jogai
- a lelkiismereti szabadság
- a vallás szabad gyakorlásának joga
- szólásszabadság
- sajtószabadság
- gyülekezési szabadság
- egyesülési jog
- személyi szabadság és sérthetatlenség
- levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartása
- egyéb emberi jogok: .....

8. Rangsorolja a következő (pozitív és negatív előjelű) politikai értékpárokat! (Csak a legfontosabbnak tartott hármat jelölje 1--3-ig!)

- korlátozott és ellenőrzött hatalom -- abszolút hatalom
- béke -- háború
- humanizmus -- embertelenség
- demokrácia -- diktatúra
- egyenlőség -- egyenlőtlenség
- szabadság -- elnyomás
- osztott -- koncentrált hatalom
- sajtószabadság -- cenzúra
- a sokféleség tolerálása -- monopolitikusság
- nyílt politizálás -- titkosított politika
- biztonság -- kiszámíthatatlanság
- közéletiség -- politikai közömbösség

- önkormányzat -- a központi hatalom abszolút ereje
- személyi függőség -- intézményi függőség
- jogszerűség -- jogi nihilizmus
- kollektivitás -- individualizmus
- részvétel -- közömbösség
- nyitottság -- dogmatizmus

9. Mi a véleménye az állami-politikai döntéshozatal nyilvánosságáról, az erről szóló tájékoztatásról?

1. elégedetlen vagyok vele	2. elégedett vagyok vele
3. elfogadhatónak tartom	4. nincs véleményem

10. Elégedett-e a politikai rendszer eddigi reformjával?

1. elégedetlen vagyok
2. elfogadhatónak tartom
3. elégedett vagyok

11. Ismeri-e az új, módosított alkotmányt?

1. igen
2. nem

Ha igen, szükségesnek tartja-e megváltoztatását?

1. igen
2. nem

Ha igen, milyen módosításokat javasolna?

Ha nem, miért nem javasolná?

12. Milyen javaslatai vannak a politikai rendszer további reformjára?

(Írja le!)

13. Fontos társadalmi, politikai kérdések eldöntésekor helyesli-e a népszavazást?

1. igen
2. nem

Ha igen, milyen kérdésekben?

Ha nem, miért nem javasolja?

14. Részt vett-e népszavazáson?

1. igen   2. nem

Ha nem, távolmaradásának politikai oka volt-e?

1. igen   2. nem

15. Véleménye szerint ki válassza meg a Magyar Köztársaság elnökét?

1. az országgyűlés   2. a nép (népszavazással)

16. Melyik legyen a Magyar Köztársaság címere?

1. a Kossuth-címer
2. a koronás kiscímer
3. egyéb, mégpedig:

17. Milyen új politikai pártokat és szervezeteket ismer? (Csak azokat sorolja fel, amelyeknek a pontos nevét -- vagy betűszavát -- ismeri! Kérem, jelölje + jellel, amelyekkel szimpatizál, - jellel, amelyekkel nem!)

18. Tapasztalt-e fejlődést az intézményi (főiskolai) demokráciában?

1. jelentőset
2. jelentéktelent
3. nem

19. Megítélése szerint milyen a hallgatók részvétele az intézményi demokráciában?
(Karikázza be a megfelelő számot!)

	lényeges kérdésekben	lényegtelen kérdésekben
folyamatos	1	1
esetleges	2	2
ritka	3	3
nincs lehetőség	4	4

20. Sorolja fel azokat a fórumokat és intézményes garanciákat, amelyek biztosítják a hallgatók aktív részvételét az intézményi demokráciában!

2. sz. melléklet

3. sz. táblázat

1987 tavaszán

1. szólásszabadság;
2. gyülekezési szabadság;
3. sajtószabadság, a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadsága;
4. öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz való jog;
5. a nők és a férfiak egyenlő jogai;
6. lelkiismereti szabadság;
7. a pihenéshez való jog;
8. a levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartása, személyi szabadság és sérthetetlenség;
9. a vallás szabad gyakorlásának joga;
10. a törvény előtti egyenlőség;
11. az élet, a testi épség és az egészség védelmének joga; egyesülési jog;
12. a nemzetiségek egyenjogúsága;
13. a munkához és a művelődéshez való jog;

1988 tavaszán

1. szólásszabadság;
2. sajtószabadság;
3. gyülekezési szabadság
4. egyesülési jog;
5. a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadsága; személyi szabadság és sérthetetlenség;
6. a pihenéshez való jog;
7. a vallás szabad gyakorlásának joga, levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartása;
8. a munkához való jog, a nők és a férfiak egyenlő jogai, lelkiismereti szabadság;
9. öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz való jog; művelődéshez való jog;
10. a törvény előtti egyenlőség; az élet, a testi épség és az egészség védelmének joga;
11. a nemzetiségek egyenjogúsága;

1989 tavaszán

1. öregség, betegség és munkaképtenség esetén anyagi ellátáshoz való jog;
2. személyi szabadság és sérthetetlenség;
3. a törvény előtti egyenlőség;
4. az élet, a testi épség és az egészség védelmének joga;
5. a tudományos és művészi alkotó tevékenység szabadsága;
6. a munkához való jog;
7. gyülekezési szabadság;
8. a nemzetiségek egyenjogúsága;
9. a lelkiismereti szabadság;
10. szólásszabadság, sajtószabadság;
11. egyesülési jog;
12. a pihenéshez való jog;
13. levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartása, a művelődéshez való jog;
14. a nők és férfiak egyenlő jogai, a vallás szabad gyakorlásának joga;

(Minden sor végén azok a jogok, amelyek leginkább garantálva és megvalósulni látnak!)

Jegyzetek

1. Az eddig ismertetett eredmények egy részét két belső kiadványban már publikáltam. Lásd *Hacsi Lajos: A politikai rendszer reformjának kérdései a tudományos szocializmus oktatásában*. A nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulójára rendezett tudományos ülés. Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, Marxizmus--Leninizmus Tanszék. Eger, 1987. 79--89. Valamint *Hacsi Lajos: Egypártrendszer és/vagy pluralizmus?* Ördögszekér I. 1988. 12. (Az Agria Kör Tájékoztatója) 14--17.

2. Lásd az 1. sz. mellékletként szereplő kérdőív 1. kérdését. Megjegyzés: a kérdőív kitöltése önkéntes alapon, név nélkül történt. Ily módon 75 fős hallgatóságomból 57 fő vett részt a kérdőívek kitöltésében.

3. Lásd a kérdőív 2. kérdését.

4. Vö. a kérdőív 3. kérdésével.

5. Lásd a kérdőív 4. kérdését.

6. Vö. a kérdőív 5. és 6. kérdésével. Megjegyzem: az 5. kérdésre 10 %, a 6. kérdésre 9 % értékelhetetlen válasz érkezett; nem válaszolt az 5. kérdésre 12 %-a, a 6. kérdésre 19 %-a a kérdezetteknek.

7. Lásd a kérdőív 7. kérdését. A felsorolt jogokat az 1972-ben módosított alkotmányunkból másoltam ki. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. VII. fejezet Az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei. Kossuth 1979. 25--28.

8. A politikai értékpárokat Bihari Mihálytól vettem át. Vö. Bihari Mihály: Reform és demokrácia. Fordulat és reform. Medvetánc 1987. 2. sz. melléklete 207. Lásd még a kérdőív 8. kérdését.

9. Vö. a kérdőív 9. kérdésével.

10. Lásd a kérdőív 10. kérdését.

11. Vö. a 11. feladat kérdéseivel.

12. A korábbi javaslatok nagy része már megvalósult, ezért csak az 1989 végén születetteket ismertetem (kérdőív 12. feladata).

13. Lásd a kérdőív 13. kérdését.

14. Lásd a kérdőív 14. feladatának kérdéseit.

15. Vö. a kérdőív 15. kérdésével. Az 1990. július 29-i népszavazás eredményeként a köztársaság elnökét a parlament választotta meg.

16. Vö. a kérdőív 16. kérdésével. Megjegyzés: az országgyűlés a koronás kiscímer mellett döntött.

17. Az 1989. október 30-a óta hatályos párttörvény értelmében a megalakult pártokat be kell jegyeztetni. A kb. 50 pártból 1989 december közepéig Budapesten 28 kérte bejegyzését, ebből 13-at bejegyeztek. Lásd *Kéri J. Tibor*: Hány "hivatalos" párt van? *Népszabadság* 1989. december 14. 5. Vö. kérdőív 17. feladatával.

18. A két táblázathoz lásd a kérdőív 17. feladatát.

19. Lásd a kérdőív 18., 19., 20. kérdéseit.

20. *Dr. Kiripolszky Mária*: A Ho Si Minh Tanárképző Főiskola hallgatóinak értékorientációi az életvezetés és a politikai magatartás szempontjából, valamint az értékorientációk fejlesztésével kapcsolatos oktatói feladatok a szocialista tanárképzésben c. doktori értekezése. Eger, 1983. Kézirat.

21. Vö. *Dr. Kiripolszky Mária* g/2. táblázatával i. m. 134. valamint a 7. sz. melléklet 2., 3. kérdésével a 219. oldalon.

22. Vö. *Dr. Kiripolszky Mária* gyakorisági táblázatával im. 136. Ott a főiskolai tanács a 11., a DJB 5., az ifjúsági parlament 1., a tanszéki értekezlet a 2. helyen szerepel.

23. Erről szóló felmérésem eredményét lásd *Hacsi Lajos*: Új név a táblán. Avagy: a tudományos szocializmustól a politológiáig. *Egri Újság* I. évf. 14. sz. 1989. október 27. 13.